

Громадська думка **10**/2012

Марія Золкіна

аналітик фонду «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва

СУЧАСНІ УКРАЇНЦІ: задоволеність життям, очікування від майбутнього, головні цінності

Фонд «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва

Громадська думка 10/2012

Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка» — це відображення новітніх тенденцій у громадській думці населення України, інформування широкого загалу про динаміку настроїв українського народу щодо злободенних проблем становлення демократії і державності, коментарі експертів з актуальних питань та рекомендації щодо покращення ситуації у різних сферах суспільного життя. Це один із проектів Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва — одного з провідних аналітичних центрів України, який концентрує свою діяльність на сприянні розвитку демократії, ринкової економіки й інтеграції України в європейський та євроатлантичний простір.

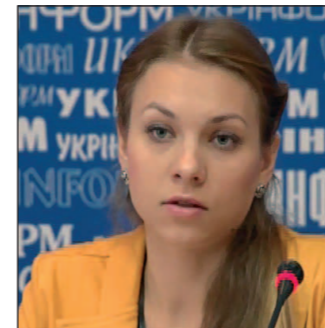
Що таке громадська думка?

Громадська думка являє собою сукупність настроїв, оцінок, суджень поглядів та думок у суспільстві. Дослідження громадської думки означає вивчення поглядів населення на конкретні проблеми і питання політичного, економічного та соціального життя.

Це оцінка, яку дає населення перебігу подій та політикам, а також джерело інформації про проблеми і пріоритети населення. Громадська думка — це індикатор рівня задоволеності населенням владою та ситуацією в суспільстві загалом. Постійний моніторинг громадської думки і широке оприлюднення результатів сприяють розумінню раціональних та емоційних елементів і факторів, які визначають характер соціальної взаємодії членів суспільства.

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва

Марія ЗОЛКІНА,

аналітик фонду
«Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва

СУЧАСНІ УКРАЇНЦІ: ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ, ОЧІКУВАННЯ ВІД МАЙБУТНЬОГО, ГОЛОВНІ ЦІННОСТІ

Портрет сучасного українця формується на основі фахового соціологічного поєднання багатьох індикаторів, які відображають ставлення, оцінки, поведінкові стратегії, сприйняття тих чи інших подій та процесів громадянами. У цьому випуску «Громадської думки» представлено результати соціологічних опитувань за тими показниками, які характеризують сучасного українця з таких трьох перспектив, як рівень задоволеності життям в цілому та окремими аспектами суспільної реальності, очікування від майбутнього та ціннісні пріоритети.

Ці показники, звичайно, становлять собою лише незначну частину загального набору показників, на базі якого і складається портрет типового члена суспільства. Проте погляд на загальні тенденції у громадській думці з цих трьох перспектив, дає змогу зрозуміти, наскільки сучасні українці задоволені або не задоволені станом речей у суспільстві, як вони ставляться до майбутнього — оптимістично чи песимістично, чого очікують від майбутнього, і з огляду на вищезазначене — що є головними цінностями для сучасних українців і чи змінюються ціннісні пріоритети з плином часу.

У випуску систематизовано результати загальнонаціональних опитувань, проведених в Україні Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Київським міжнародним інститутом соціології та Інститутом соціології НАН України, а також використано результати Європейського соціального дослідження як щодо України, так і щодо інших європейських держав для порівняння.

Рівень задоволеності

Рівень задоволеності та щастя громадян – один із комплексних соціально значущих показників, який по суті є складовою загальною оцінкою населенням ситуації в економічній, політичній, соціальній та інших сферах – залежно від того, на що зорієнтовані питання про задоволеність громадян. Сьогодні тенденції та проблеми громадяни автоматично екстраполюють на завтра, і саме нинішні реалії багато в чому визначають сподівання та очікування громадян від майбутнього.

Згідно з результатами дослідження громадської думки, у 2011 р. рівень задоволеності громадян України своїм життям загалом був украй низьким: за 10-бальною шкалою (10 балів означають повну задоволеність, 0 – повну незадоволеність) українці задоволені на 4,82 бали¹. Задоволеність життям в цілому фактично є результируючим показником, підсумком того, наскільки громадяни задоволені функціонуванням тих чи інших інститутів на державному рівні, загальною ситуацією в різних сферах суспільного і приватного життя. Тож логічними постають результати задоволеності громадян України нинішнім станом економіки (2,28), роботою уряду (2,25), тим, як працює демократія (3,17)².

Проте ці результати будуть більш красномовними, якщо порівняти їх з результатами відповідного дослідження в інших європейських країнах. Отже, з усіх країн-учасниць Європейського соціального дослідження у 2011 р., показники задоволеності українців життям у цілому можна поставити приблизно на один рівень тільки з результатами Болгарії (4,88). У всіх інших країнах рівень задоволеності населення є вище середнього, починаючи з показника у 5,7 бала в Російській Федерації,

5,71 – у Греції, 5,83 – в Угорщині. Тож українці найменше задоволені своїм життям, порівняно з громадянами інших європейських країн. Нинішнім станом економіки найбільше не задоволені громадяни країн, що переживають економічну кризу: Болгарія, Іспанія, Хорватія, Ірландія, Португалія, Словенія. Україна в цьому списку посідає передостаннє місце (2,28), останнє належить Греції. Із задоволеністю станом економіки тісно пов'язаний і рівень задоволеності тим, як працює уряд. Найбільше урядом незадоволені громадяни Греції, на передостанньому місці – знову Україна. Дещо краща, втім не набагато, ситуація у Португалії, Хорватії, Словенії та Іспанії. Найбільше не задоволені функціонуванням демократії українці, поряд з показниками України опинилися також Словенія, Португалія та Хорватія. За рівнем загального щастя Україна випередила тільки Болгарію, в інших країнах рівень відчуття щастя дещо або значно вищий³.

Таким чином, серед учасниць транснаціонального дослідження Україна за всіма досліджуваними показниками перебуває на останньому або ж на передостанньому місці. Останніми в списку також опиняються країни, що переживають період затяжної економічної кризи або ж системної трансформаційної кризи (як то Болгарія, Хорватія, Словенія). Надзвичайно низький рівень задоволеності українців є оцінкою загальної ситуації в країні, свідченням наявності проблем системного характеру, адже всі включені до Європейського соціального дослідження показники тісно пов'язані між собою: нинішній стан економіки відображає ефективність роботи уряду, функціонування демократії свідчить про рівень свободи у суспільстві та можливості захисту своїх прав. Незадоволеність українців за всіма цими показниками

дуже низька – це означає, що система не працює на користь громадян. Те, що громадяни це гостро відчувають, є соціально небезпечним сигналом: підґрунтя для критичного росту протестних настроїв вже сформовано. І хоча для його активізації і перетворення на соціальний вибух необхідна поява певних факторів, обставин (які можуть «вчасно» і не з'явитися), соціальне напруження має стати предметом прискіпливої уваги влади і поштовхом до зміни внутрішньої політики.

Результати проведеного Київським міжнародним інститутом соціології опитування (лютий 2013 р.) підтверджують, що картина задоволеності громадян сьогоднішнім станом речей невтішна. Так, згідно з результатами опитування для 43% громадян життя за останні 3-4 роки в Україні стало гіршим, для 39% – відчутно не змінилося, а кращим стало тільки для 18%⁴. Тобто, 82% українців вважають, що їхнє життя або ж стало гіршим, або відчутно не змінилося протягом останніх 3-4 років. Це критична маса людей як в містах, так і в селах, які не відчували жодного покращення у своєму соціально-економічному становищі або ж навіть, навпаки, відчували, що їхнє життя в цілому стало гірше. Ця ситуація властива для всієї України загалом: в усіх макрорегіонах переважає кількість громадян, які вважають, що 3-4 роки тому вони жили краще, ніж сьогодні.

Сприйняття майбутнього українцями

Очікування від майбутнього формуються під впливом багатьох факторів, наприклад, того, як громадяни оцінюють сьогоднішню ситуацію, як відчувають себе сьогодні, наскільки

фінансово вони є самодостатніми, наскільки довіряють тим соціальним інституціям, які впливають на їхнє життя в той чи інший спосіб. Чим вищими є соціально-економічні стандарти, рівень політичної та економічної стабільності в країні, тим більша ймовірність, що очікування громадян від майбутнього будуть оптимістичними.

В рамках проекту «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» впевненість громадян у майбутньому була одним із предметів аналізу. Згідно з отриманими результатами, у 2012 р. переважна більшість населення України – 73% – недостатньо впевнена у своєму майбутньому, і тільки 7% населення впевненості у майбутньому висначає⁵. Якщо подивитися на віковий розподіл відповідей, то показник впевненості у майбутньому вищий у молоді, але він становить лише 12%. У рамках цього ж дослідження було з'ясовано, що 51% громадян України не очікує жодного покращення їхнього життя наступного року, і на противагу їм тільки 15% думають, що більш-менш їхнє життя протягом року налагодиться⁶.

Серед відчуттів, які мають українці стосовно свого власного майбутнього, то у 2012 році переважала надія – у 51% опитаних, на другому місці – оптимізм (28%). Водночас тривога переважає у 29% населення, розгубленість – у 18%, а страх – у 15%⁷.

Більш песимістичним є сприйняття українцями майбутнього країни. Порівняно із сприйняттям власного майбутнього тут зменшується кількість тих, у кого переважає надія – вже 47% опитаних та оптимізм – 20%. В той же час більшою є кількість громадян, у яких переважає відчуття тривоги – 35% та страху – 17%.

Песимістичні очікування щодо країни в

¹ Інститут соціології НАН України бере участь у міжнародному порівняльному проекті «Європейське соціальне дослідження» з 2005 року. Загальнонаціональне моніторингове опитування «Україна та українці» (6 хвиля) проведене Центром соціальних та маркетингових досліджень «Соціс» в період з 10 по 21 березня 2011 року. Загалом по всій території України було опитано 3200 осіб, які за своїм віком та статтю репрезентують доросле населення країни віком від 18 років. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/20-rokiv-monitorinukraini.htm>.

² Інститут соціології НАН України бере участь у міжнародному порівняльному проекті «Європейське соціальне дослідження» з 2005 року. Загальнонаціональне моніторингове опитування «Україна та українці» (6 хвиля), проведене Центром соціальних та маркетингових досліджень «Соціс» в період з 10 по 21 березня 2011 року. Загалом по всій території України було опитано 3200 осіб, які за своїм віком та статтю репрезентують доросле населення країни віком від 18 років. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/20-rokiv-monitorinukraini.htm>.

³ Там само.

⁴ Опитування Київського міжнародного інституту соціології з 8 по 17 лютого 2013 р. Методом інтерв'ю було опитано 2032 респонденти в усіх областях України, м. Києві та Криму за репрезентативною для населення України віком від 18 років вибіркою. Статистична похибка вибірки не перевищує 3,3%. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=138&page=1>

⁵ Проект «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» виконується в Інституті соціології з 1992 року. У межах проекту щорічно проводиться соціологічне опитування населення України. Вибіркова сукупність кожного опитування становить близько 1800 респондентів (віком старше 18 років), репрезентативна за такими параметрами, як стать, вік, освіта, регіон і тип населеного пункту. Польовий етап дослідження здійснює центр «Соціс». – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/20-rokiv-monitorinukraini.htm>

⁶ Там само.

⁷ Там само.

цілому тісно пов'язані, як показник, із рівнем довіри до основних державних інститутів, які фактично відповідальні за управлінські процеси і стан справ у державі. Чим нижчий рівень довіри до органів центральної влади, наприклад, тим вірогідніше, що громадяни не бачитимуть особливих перспектив щодо розвитку країни і їхні очікування будуть песимістичними. Лише після Помаранчевої революції в Україні було зафіксовано високу довіру до органів центральної влади, але починаючи вже з другої половини 2005 р. і до сьогодні, недовіра до органів влади переважає довіру.⁸ Згідно з результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології (лютий 2012 р.) Президенту України не довіряли 66% населення, уряду – 69% і Верховній Раді – 73%.⁹ Зважаючи на критичність ситуації, адже більше двох третин громадян не довіряють основним інститутам влади, логічним постає і той факт, що очікування щодо майбутнього України в цілому більш невтішні, аніж очікування щодо власного майбутнього у цій країні.

Ціннісні пріоритети сучасних українців

Проаналізувавши рівень задоволеності та очікувань від майбутнього, доцільно розглянути і питання цінностей в сучасному українському суспільстві. Тобто, важливо розуміти, які саме цінності переважають в орієнтаціях українців, якщо мати на увазі вище зазначені результати: більшість громадян не задоволена своїм жит-

тям в цілому, станом економіки, роботою уряду в Україні, а також не відчуває достатньої впевненості у майбутньому – як своєму, так і країні.

Згідно з результатами чергової хвилі всеукраїнського моніторингу соціальних змін (2012 р.) серед українців переважають матеріальні цінності, які формують поле безпеки для життєдіяльності людини. Найбільш важливими цінностями приватної сфери для українців є здоров'я – 4,74 за 5-бальною шкалою, сім'я – 4,72, діти – 4,67, добробут – 4,55. При чому ці цінності залишаються приблизно однаково значущими в українському суспільстві, починаючи з 2000 р.¹⁰

Серед цінностей публічної сфери (соціальні цінності) найбільш значущими є створення у суспільстві рівних можливостей для всіх (4,07), сприятливий морально-психологічний клімат у суспільстві (4,01), соціальна рівність (3,92) та державна незалежність країни (3,91). Цікаво, що ставлення до соціально-цінностей змінювалося протягом 2000–2012 рр. Так, важливість участі у політичному житті у 2012 р. була оцінена у 2,78 бала – що зробило її найменш значущою соціальною цінністю, проте у хронологічній ретроспективі її значимість у 2012 р. зросла порівняно з 2000 р. (1,9). Така сама тенденція підвищення важливості має місце і щодо інших соціальних цінностей. Зокрема, демократичний контроль за рішеннями влади у 2000 р. був оцінений у 2,99 бала, а у 2012 р. – у 3,53; демократичний розвиток України – 3,28 та 3,82; свобода слова – 3,16 та 3,77 відповідно¹¹.

Таким чином, у масовій свідомості сучасних

українців домінують матеріальні цінності, значущість яких практично не змінюється з 2000 року. Соціальні цінності хоча і є менш вагомими, але більшість із них перманентно, починаючи з 2000 р., набирає значущості, що свідчить про зміни у суспільній свідомості й поступові зміни ціннісних орієнтацій населення.

Висновки

Отже, у 2011 р. українці були вкрай незадоволені станом економіки, роботою уряду та функціонуванням демократії. За цими показниками Україна перебувала на останніх місцях у списку 26 країн-учасниць Європейського соціального дослідження. Окрім цього, було зафіксовано, що українці найменше серед інших європейських країн задоволені своїм життям в цілому. Такі результати свідчать про кризу системного характеру, яка має місце в Україні, адже рівень задоволеності громадян становить собою оцінку ними того, як функціонують ті чи інші інститути, впроваджуються певні політики. Складається небезпечна ситуація за принципом «замкненого кола», коли громадяни одночасно незадоволені станом економіки, роботою уряду, який відповідальний в тому числі і за темпи економічного розвитку, а також функціонуванням демократії, що є наслідком наявного в суспільстві та усвідомленого громадянами обмеження їхніх прав і свобод. В разі, якщо не буде зменшено розриву між діями влади та потребами населення, не буде досягнуто балансу між запитом з боку суспільства і змістом реальної політики, яка впроваджується, низький рівень задоволеності населення слугуватиме підґрунтям для зростання протестних настроїв у суспільстві та збільшення соціального напруження.

Незадоволеність станом речей чинить вплив на сприйняття майбутнього українцями. Негативна оцінка статусу-кво живить песимістичні оцінки громадян стосовно їхніх перспектив. Так, 73% українців впевненості у майбутньому не вистачає. Половина громадян України не очікує на жодне покращення свого життя наступного року. Втім, на власне майбутнє громадяни дивляться більш оптимістично, аніж на майбутнє країни загалом. Надію та оптимізм щодо майбутнього країни українці відчувають менше, а от тривогу і страх – більше, аніж щодо свого власного майбутнього. Однією з причин песимістичного ставлення до перспектив країни можна назвати критично низький рівень довіри до органів центральної влади в Україні, Президента, правоохоронної системи, судів, тобто тих інститутів та інстанцій, які розробляють, впроваджують та контролюють виконання законів, політики та норм Конституції. Якщо управлінським органам населення не довіряє, воно не вірить і в успіх курсу країни, курсу, який без довіри населення нелегітимний.

На цьому тлі достатньо логічними постають результати аналізу ціннісних орієнтирів українців. В свідомості українців переважають матеріальні цінності. Соціальні цінності для українців менш істотні, але вони поступово набирають все більшої ваги й з року в рік стають все більш значущими для українців. Зокрема, зростає цінність участі у політичному житті, демократичного контролю влади та демократичного розвитку України.

Таким чином, з точки зору трьох представлених перспектив, сучасні українці постають як такі, що не задоволені своїм життям загалом, не очікують покращення свого життя у 2013 р., більш песимістично оцінюють майбутнє країни, аніж своє власне, і ставлять матеріальні цінності на перше місце.

⁸ Загальноукраїнське опитування дорослого населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології (ДІ/КМІС) 18–27 березня 2005 року. Методом інтерв'ю опитано 2039 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки становить 2.2%. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2005_polls/dumki-i-roen.htm

⁹ Загальнонаціональне опитування, проведене Київським міжнародним інститутом соціології 10–19 лютого 2012 року. Методом інтерв'ю було опитано 2029 респондентів, що мешкають в усіх областях України (включно з містом Києвом) та в Криму за вибіркою, репрезентативною для населення України віком від 18 років. Статистична похибка вибірки (з ймовірністю 0.95 і за дизайн-ефекту 1.5) не перевищує 2.3%. — Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=81>

¹⁰ Проект «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» виконується в Інституті соціології з 1992 року. У межах проекту щорічно проводиться соціологічне опитування населення України. Вибіркова сукупність кожного опитування становить близько 1800 респондентів (віком старше 18 років), репрезентативна за такими параметрами, як стать, вік, освіта, регіон і тип населеного пункту. Польовий етап дослідження здійснює центр «Соціс». – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/20-rokiv-monitorinukraini.htm>

¹¹ Проект «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» виконується в Інституті соціології з 1992 року. У межах проекту щорічно проводиться соціологічне опитування населення України. Вибіркова сукупність кожного опитування становить близько 1800 респондентів (віком старше 18 років), репрезентативна за такими параметрами, як стать, вік, освіта, регіон і тип населеного пункту. Польовий етап дослідження здійснює центр «Соціс». – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/20-rokiv-monitorinukraini.htm>

Інформаційно-аналітичне видання

Громадська думка 10/2012

Інформаційно-аналітичне видання
«Громадська думка»

Тема: «СУЧАСНІ УКРАЇНЦІ:
задоволеність життям, очікування
від майбутнього, головні цінності».

Видання здійснене коштом проекту
«Monitoring Electoral and Transition
Processes» за фінансової підтримки
Національного фонду підтримки
демократії, США.

Автори: Марія Золкіна,
аналітик Фонду «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва

Упорядник: Віталій Довгич,
завідувач кафедри преси Укртелера-
діопресінституту, експерт Фонду
«Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва.

Фонд «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва
Для листів:
а/с В-271, м. Київ, 01001, Україна.
Телефон: (380 44) 581-3317.
E-mail: dif@dif.org.ua
<http://www.dif.org.ua>

При передруку або частковому
використанні матеріалів посилання
на Фонд «Демократичні ініціативи»
імені Ілька Кучеріва обов'язкове.

© Благодійний фонд
«Демократичні ініціативи», 2012

Поліграфічні послуги:
ФОП І. П. Артюшенко
Адреса друкарні:
Україна, м. Київ, вул. Виборзька, 84
+380 44 227 78 17; +380 50 358 80 88
Формат 84x104/16, папір крейд.
Тираж 100 прим.

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва